

EKSILSITUATION OG PROFETTRADITION

Af Benedikt Otzen

Afhandlingen repræsenterer mit indlæg som 2. officielle opponert ved Knud Jeppesens forsvar for sin disputats Græder ikke saa saare. Studier i Mikabogens sigte (Aarhus Universitetsforlag 1987; 603 sider) på Aarhus Universitet den 9. oktober 1987. Oppositionen trykkes her efter mit manuskript; ved forsvarshandlingen forkortede jeg indlægget undervejs på grund af det fremskredne tidspunkt. Der er tilføjet et petit-afsnit, som præsenterer bogen, og nogle detaljer er henvist til noterne.

Der forsvinder mange gode, gamle skikke på Universitetet i disse år, og der er grund til at glæde sig over, at man opretholder disputatssystemet med det mundtlige forsvar. Det giver de forskere, der har mod på at prøve kræfter med et større, afrundet arbejde, en mulighed for at få det vurderet af et udvalg nedsat af fakultetet, og det giver dem mulighed for at vise, at de kan svare på kritik – kan forsvare sig og svare for sig.

Samtidig giver det udvalget og dermed fakultetet lejlighed til overfor offentligheden at slå fast, at en dansk disputats er et helt igennem selvstændigt arbejde. Det bør siges – og det bliver vist også sagt – ved enhver disputatshandling. Nok kan man nu om dage diskutere arbejdet med kolleger og vejledere; men afhandlingen i den skriftlige form repræsenterer en helt selvstændig indsats.

Det betyder naturligvis, at den danske disputats er meget åben for kritik. I andre lande, hvor der er tale om en tæt vejledning under hele arbejdsprocessen (også den skriftlige), kan man i nogen grad sikre sig mod alt for nærgående kritik, idet man dækker sig bag vejlederen; undertiden er det så vejlederens fjender, der optræder som opponenter i det håb, at de gennem deres kritik af doktoranden indirekte kan ramme vejlederen! Men altså: den danske disputats blotter sig ifølge sagens natur for angreb, og det vil da også være sådan,

Eksilsituation og profettradition

at oppositionen først og fremmest må beskæftige sig med de ting i bogen, der udfordrer til kritik. Der kan blive tale om en generel kritik af bogen som bog - altså dens hele anlæg og disposition; og der kan blive tale om kritik af detaljer og påvisning af fejl, misforståelser og fejlargumentation eller manglende konsistens i argumentationen. En opposition kan således få en udpræget negativ karakter, og derfor skal det straks siges - det hører også med til disputatsritualet - at den omstændighed, at afhandlingen er antaget til forsvar, er det afgørende. Dermed er det tilkendegivet fra udvalgets og fakultetets side, at præses har leveret et dygtigt arbejde, som viser, at han behersker fagets metode og har oversigt over den videnskabelige litteratur. Endvidere at han har evner og anlæg for videnskabeligt arbejde og besidder selvstændighed, således at der er tale om en forskningsfremmende indsats.

Jeg har sagt det ved lignende lejligheder, og jeg vil gerne gentage det: jeg hører ikke til dem, der forlanger det voldsomme af disputatser. En disputats er et svendestykke, som gerne må have sine svagheder. Der er ingen, der forventer af en disputats, at den er et fuldt modent, videnskabeligt værk, som skulle være unddraget kritik. Der skal være tale om et kvalificeret indlæg i den videnskabelige debat båret af en selvstændig konception. Og derudover en vigtig ting: en disputats skal være en *bog*, skal danne et ordentligt afrundet og ordentligt disponeret hele. Den skal være en bog med en tese - og så er det i virkeligheden underordnet, om »tesen holder«. Også tesen må gerne være målet for kritikkens angreb. Og så må præses vise, hvor langt han kan - eller vil - forsvare den.

Det foranstillede afsnit »Tese« (s. 13-14) og det afsluttende »Konklusion« (s. 411-416) giver et godt indtryk af bogens hovedsynspunkt: nok levede profeten Mika i det 8. århundredes Juda, hvor han fremførte sit budskab; men Mikabogen, som vi nu har den, har først fået sin endelige skikkelse i det 6. århundredes Babylon. Mikabogen er blevet til som et budskab til de landflygtige judæere ved Babylons floder. De informeres gennem bogen om de mere end 100 år gamle udsagn, som Mika fremkom med i sin tid, dels for at de nu kan forstå årsagerne til de ulykker, der har ramt dem ved Jerusalems fald i 587, og dels for at de kan overvinde den krise, som ulykken har

hensat deres tro og deres fremtidshåb i. Det første kan de opnå gennem at læse Mikabogens domsudsagn; det andet kan de opnå ved at læse eller høre forjættelserne i Mikabogen om det forrige herredømmes genkomst og om fremtiden for »Jakobs rest«. De eksilske redaktorer har vist stor respekt for det overleverede tekstmateriale; men samtidig har de i kompositionen tiltaget sig stor frihed, for at Mikabogen kan fremstå som et teologisk indlæg, som et forsøg på i eksilets situation at løse problemet om folkets skyld og skæbne.

Forfatteren forstår Mikabogens komposition således: *A.* (kap. 1): Samarias og Jerusalems fald skyldtes hovedstædernes synd. *B.* (2,1 - 3,8): Mika havde påvist de ansvarlige lederes skyld (2,1-11 og 3,1-7), men der var håb forude (2,12-13 og 3,8). *C.* (3,9 - 4,5): en forkyndelse af de yderste muligheder, Jerusalems fald og byens ophøjelse. *D.* (4,6 - 5,5): krise for Sion og Davids Hus og overvindelse af krisen. *E.* (5,6-14): domsforkyndelse med fornyet påvisning af folkets synd. *F.* (6,1 - 7,6): folkets ansvar for ulykken. *G.* (7,7-20): en liturgisk komposition med syndsbe kendelse, forjættelse, bøn og lovprisning. Selvstændige bidrag til teksten fra redaktorerne hånd er få (f.eks. 1,5b; 4,7b. 10e; hymneagtige indslag som 4,5 og 5,8 og måske et lån fra deuteronomisterne 6,4-5). Redaktorerne var ikke deuteronomister; de tilhørte snarere en profetisk kreds, beslægtet med, men alligevel forskellig fra kredsen bag den nuværende Jesajabogs første 55 kapitler.

Forud for de mange analyser, der fører til den ovenfor skitserede opfattelse af bogens komposition (s. 135-410) er anbragt en indledning »Historien, teksterne og metoderne« (s. 17-131). I første del belyses eksilet ud fra Jeremias, Hezekiels og Deuterojesajas »eksilovervindende forkyndelse«, i anden del behandles forholdet mellem Jesaja 1-39 og Jesaja 40-55, idet forfatteren ser redaktionshistorien bag Jesaja 1-55 som en analogi til Mikabogens redaktionshistorie. I tredje del redegøres generelt for forholdet mellem Mikaforkyndelsen i 8. århundrede og Mikabogen fra 6. århundrede. Traditionsudviklingen i den mellemliggende tid skitseres; den voksende afstand til den oprindelige situation betinger, at elementer falder væk, og nykompositionen bevirker, at oprindelige sammenhænge opløses og erstattes af en »Nachinterpretation«. Det meste i Mikabogen kan formentlig føres tilbage til profeten, og adskilligt har måske allerede i føreksils tid været skriftligt nedfældet og sammenstillet. Mikabogen er et *patchwork*, dvs. består af »lapper«, der er »klippet ud« af det foreliggende materiale og »syet sammen« i nye mønstre.

Generelt skal det siges, at afhandlingen repræsenterer en værdifuld

Eksilsituation og profettradition

problemstilling. Der er andre, der er gået ud fra, at Mikabogen fik sin endelige skikkelse i eksiltiden. Men præses går frem på sin egen måde og opnår selvstændige resultater, dels ud fra sine tidligere publicerede indgående studier i Mikaforskningens historie og dels ud fra sin gode orientering i nutidig profetforskning. I denne sammenhæng skal den omfattende indledning med dens behandling af profetiske holdninger til eksilproblemet og med dens redegørelse for nyere teorier om Jesajabogens tilblivelse fremhæves. Præses har et sikkert og selvstændigt greb om den nyere redaktionshistoriske tilgang til profetskrifterne. Metodisk forener han på ofte heldig måde en redaktionshistorisk og en litterærkritisk tekstbehandling, mens traditionshistoriske problemstillinger træder tilbage; det er slutredaktionen, den foreliggende Mikabog, der interesserer præses. Som den rutinerede ekseget fremtræder præses i de utallige enkeltanalyser og eksegetiske detailundersøgelser, som bogen består af. Her er megen selvstændighed og mange skarpsindige iagttagelser.

Den 1. officielle opponent¹ har allerede været inde på formalia, så det vil jeg ikke gøre meget ved. Bogen fremtræder jo ganske flot – selv om et rødt træsnit vist ikke er set før. Maskinsatsen er en præstation, og de fejl, der er, må præses tage på sin kappe.²

Jeg sagde før, at det er et vigtigt krav til en disputats, at den er en *bog* – at det er et krav til præses, at han kan forme og disponere en bog, så den danner et rimeligt harmonisk hele og har sin egen indre økonomi. Det er svært at leve op til disse krav, og det skal ikke nægtes, at præses har sine vanskeligheder. Lad mig begynde med den sproglige form. Som stilist er præses noget ujævn. Han *kan* skrive udmærket og flydende; men undertiden kan sproget blive noget tungt og klodset. Det er mit indtryk, at det sidste er et utålmodighedssymptom: præses har ikke altid den fornødne tålmod, således at han tager sig den tid, det nu engang tager, at skrive om igen – måske flere gange – indtil den sproglige form er tilfredsstillende. Hvis det var gjort, var den voldsomt brede, næsten snakkesalige, stil blevet undgået, og adskillige sproglige misfostre havde ikke fået lov at se dagens lys.³

Påfaldende nok er det store indledningsafsnit – bogens første 130

sider – faktisk mere velskrevet end resten af bogen. En ting er, at jeg synes, indledningen er alt for lang; den kunne med fordel have været forkortet. F.eks. ynder præses at illustrere et synspunkt med mere eller mindre velvalgte tekstcitater fra Det gamle Testamente i stedet for præcis at gøre rede for sagen med få og egne ord. Men bortset fra det så er altså dette lange afsnit velskrevet og veloplagt. Jeg gætter på, at det hænger sammen med bogens tilblivelseshistorie. Dette afsnit er formentlig skrevet på et ret sent tidspunkt, mere eller mindre i sammenhæng. Det er skabt »in einem Guss«, som tyskerne siger. Enkeltanalyserne i resten af bogen er snarere blevet til over en længere årrække, og det bærer de præg af. De havde vundet ved at blive skrevet igennem igen i ét stræk. Under en sådan proces ville præses' selvkritik nok også have fungeret, og han ville have fjernet en del mere løse overvejelser, hvis værdi er begrænset. Han kalder dem selv et sted for »strøtanker« – altså den slags mere eller mindre flyvske indfald, som enhver gammeltestamentler får undervejs, og som oftest kun fortjener glemsel.⁴

Jeg vil gå ind på nogle ting, som har med præses' metode at gøre. Præses understreger flere gange, at han vil læse Mikabogen, som den foreligger for os – han vil læse den langsomt, siger han s. 127, for at efterprøve arbejdshypotesen. Og han vil læse den forfra, vers for vers. S. 109 siger præses, at den eneste rimelige måde at analysere et skrift som Mikabogen på, er at begynde med helheden. Når han gør det, føler han sig i modsætning til den tidligere forskning, hvor man begyndte med at skille det ægte fra det tilføjede. Det er dog et spørgsmål, om der er så stor forskel på præses' metode og så den metode, den øvrige forskning benytter sig af, og som præses er så kritisk overfor, specielt den litterærkritiske. Jeg kan vanskeligt forestille mig andet, end at præses også oprindeligt er gået ud fra enkeltiagttagelser i teksten, dvs. at han har bemærket og dermed udskilt elementer, der synes at være kommet ind i teksten i eksiltiden, eller i hvert fald har mindelser om eksiltidens situation. Det drejer sig om den direkte omtale af Babylon 4,10; hjemførelsesbillederne 2,12-13 og 4,6-7(8), der minder om Deuterocesaja; stykket om Sions ophøjelse 4,1-4 og andet af den slags. Herudfra når han til sin arbejds-

Eksilsituation og profettradition

potese: disse steder repræsenterer ikke uden videre eftereksilske interpolationer, men er spor af en eksilsk redaktion. Sådanne spor kan måske forfølges andre steder i bogen, og når præses så skal til at skrive sin afhandling, begynder han forfra, vers for vers, og læser *for så vidt* Mikabogen som en helhed. Det havde været en oplagt fordel for præses' bog, hvis disse spor af den eksilske redaktionsproces var blevet isoleret og behandlet først, sådan som f.eks. Jörg Jeremias gør det i sin afhandling om Mikabogens eksilske bearbejdelse - et af de vigtige bidrag til Mikabogens redaktionshistorie, som præses næsten ikke citerer.⁵ En diskussion med Jeremias og andre om forståelsen af disse elementer - interpolationer, redaktionsspor eller hvad? - ville herefter være naturlig, og så kunne præses gå videre med sin egen opfattelse af redaktionsprocessen og afprøve sin arbejdshypotese på resten af tekstmaterialet. Ovenikøbet ville han så have kunnet gruppere Mikastoffet efter dets art, så man undgik de mange gentagelser, når ensartet materiale dukker op flere steder og i den nuværende fremstilling behandles selvstændigt hver gang. Hvis bogen skal ud på engelsk, synes jeg, præses skal overveje en sådan ombyrden forinden. Præses' tese vil stå stærkere, eller i hvert fald skarpere, ved en sådan fremgangsmåde.

Og det kan jo ikke nægtes, at det er svært at overbevises om holdbarheden af præses' tese, sådan som den fremtræder nu. Der er næppe tvivl om, at der er sket noget med Mikabogen i eksiltiden. Men det er jo en voldsomt forenklet opfattelse, præses repræsenterer: en redaktionsproces midt i eksiltiden; foretaget i Babylon; i et lukket rum uden nævneværdig forbindelse til deuteronomismen eller til Deuterocesaja; uden egentligt kendskab til Hezekiels og Jeremias' forkyndelse; materialet for redaktionsprocessen er Mikatraditioner, der næsten alle kan føres tilbage til profeten i det 8. århundrede, og de har næppe været væsentligt bearbejdet i mellemtiden - og heller ikke i tiden efter den eksilske redaktion.⁶

Nu forholder det sig jo sådan, at den tidligere forskning i høj grad har beskæftiget sig med Mikabogens redaktionsproblemer. Der er ovenikøbet i de senere år kommet adskillige behandlinger. De fleste går ud fra en langt mere kompliceret redaktionsproces, end præses

antager; de forsøger på forskellig måde at påvise redaktionelle indgreb både før, under og efter eksilet – således at den redaktion under eksilet, præses slår ned på, kun skulle være en af mange. I sin bog s. 109 og s. 122 opregner præses en del af disse nyere undersøgelser, og deres resultater refereres kort. Men man savner – som det tidligere er sagt – et opgør med dem. Var et sådant gennemført, ville præses' egen metode og egen opfattelse have stået klarere – og måske mere overbevisende – frem. Så meget mere, som de fleste også går ud fra, at der har fundet en redaktion sted under eksilet. Her mødes de altså med præses, og så ville et opgør under alle omstændigheder have været naturligt og påkrævet. I den del af indledningen, der direkte handler om Mikabogen (s. 85-130), burde der være gennemført en dybtgående diskussion med Willis, Lescow, Jörg Jeremias, Renaud, Wolff og Rudolph – for at nævne de vigtigste. Præses bruger disse næsten 50 sider til en noget almindelig, men også meget fornuftig, snak om traditionsproblemerne i Mikabogen. Som sagt nævner han de anførte forskere, men en principiel stillingtagen til deres måde at gå til redaktionsproblemerne på, får vi ikke. F.eks. kunne afsnittet »Traditionsdannelsen« (s. 94-109) uden skade have været trængt endog stærkt sammen, og så havde der været plads til den ønskede redegørelse.

Der er én ting, der er påfaldende i denne sammenhæng: præses er ikke utilbøjelig til at mene, at der *har* fundet redaktioner eller sammenstillinger af Mikatraditionerne sted *før* eksilet, altså før den efter hans mening endelige redaktion. At de eksilske redaktorer således har været stillet over for større tekstkomplekser med en sammenstilling af tekstenheder, der har været »bestemt af tidligere tiders behov«. Han taler om det s. 100 (med henvisning til Birkeland), s. 119 og igen s. 124 f. Nederst s. 124 siges noget bemærkelsesværdigt: der er konkurrerende dispositioner i Mikabogen, fordi bogen »har været brugt« (dvs. »er blevet redigeret« – men han undgår ordet!) flere gange i tiden mellem profetens fremtræden i 8. århundrede og eksilredigeringen. Derfor, siger præses, er der ikke noget påfaldende i, at der findes spor af forskellige formål med forkyndelsen, og at disse spor kommer til udtryk i bogens disposition. Og så må man

Eksilsituation og profettradition

spørge: hvorfor er han senere i sin afhandling så uinteresseret i disse tidligere redaktioner? Tager man dem alvorligt, betyder det nemlig, at man må erkende, at traditionen har haft en historie, at der er sket noget med den undervejs, og så bliver man nødt til at inddrage traditionshistoriske overvejelser. Det er præses ikke meget for, og det skal jeg komme ind på senere. Hvis han ikke så ensidigt havde koncentreret sig om den formodede eksilske redaktion, men havde udnyttet den tidligere forsknings blotlæggelse af tidligere redaktioner, havde han opnået mange fordele. Det kunne nemlig betyde, at de eksilske redaktorer havde overtaget større komplekser, som allerede var redigeret sammen ud fra nogle overordnede synspunkter (f.eks. i slutningen af 600-tallet), og som de eksilske redaktorer havde overtaget uden ændringer. Så kunne vi være blevet sparet for mange af præses' uægtelig ofte noget søgte og tvungne forklaringer, når han partout vil have, at enhver sammenstilling af selv de mindste enheder er bestemt af de eksileredes behov.

Som sagt spiller senere i afhandlingen overvejelserne om, hvorvidt der har været foretaget tidligere, føreksilske redaktioner af større eller mindre dele af Mikabogen – for ikke at tale om senere, eftereksilske – ingen rolle for præses. Hvis han ikke havde været så fængslet af sin tese, men havde arbejdet med lidt mere vidsyn, var hans total-syn på Mikabogens tilblivelseshistorie nok blevet et andet.

Der er altså en uklarhed til stede i dette spørgsmål. Vi kan kun tage et enkelt eksempel frem: s. 172 taler præses faktisk om, at de to afsnit Mika 2,1-13 og 3,1-8 »hænger så nøje sammen, at man måske ligefrem tør antage, at de også hørte sammen i det »forlæg« som udgiverne øste af« (igen undgår han omhyggeligt at tale om en føreksilsk *redaktion!*). På s. 195 siges det nu, at »kapitlerne 2 og 3 er nært beslægtede, hvilket indicerer, at Mika 2,12-13 er anbragt her sekundært«. Er det i det føreksilske »forlæg«, der er tale om en sekundær anbringelse? Eller er det de eksilske redaktorer, der placerer de to vers »sekundært«? Det stemmer i hvert fald ikke med formodningen s. 172 om en oprindelig sammenhæng mellem 2,1-13 og 3,1-8. Under alle omstændigheder: den forklaring, vi får på, at det forjættende stykke 2,12-13 er anbragt midt imellem de mange styk-

ker om dom og straf, kunne vi være sparet for. Præses siger flere gange, at det lille forjættende stykke »giver tilhørerne det pusterum, hvor de kan sunde sig på de antydninger af håb, som vi også har fået undervejs« (s. 196). Denne forklaring er lige så svag, som den vi får, når vi kommer til overgangen fra kap. 5 til 6. Her ræsonneres der modsat: de eksilske redaktorer har taget megen domsforkyndelse med i Mikabogens første kapitler; alligevel må de sikre sig, at deres tilhørere er »helt indforstået med budskabets indhold«, og derfor vender de endnu engang tilbage til domsforkyndelsen (s. 282). Det er nogen lidt sære *ad hominem*-forklaringer på redaktionelle forhold, vi stilles over for. Hvis præses i stedet opererede med større komplekser af Mikatraditioner, samlet og redigeret i føreksilsk tid og overtaget uberørt af de eksilske redaktorer, så ville problemet med forklaringen på sammenstillingen af negative og positive udsagn blive flyttet bort fra eksilsituationen og tilbage til f.eks. slutningen af 600-tallet, hvor måske forholdet mellem Sydriget og det tidligere Nordrige, eller mellem Juda og assyrerne og babylonerne, eller måske helt andre forhold kunne have styret de redaktionelle dispositioner.

Hvis præses i hvert fald havde gjort sig den slags overvejelser, var afhandlingen ikke blevet så én-dimensional. Der ville være kommet mere dybde i afhandlingen; præses ville være blevet tvunget til at tage spørgsmålet om forholdet mellem den oprindelige Mikaforkyndelse og senere redaktioner alvorligt. Han ville være blevet nødt til at arbejde i højere grad traditionshistorisk. Og det skal ikke nægtes, at det er påfaldende i det Herrens år 1987 at opleve en redaktionshistorisk undersøgelse, der i den grad distancerer sig fra traditionshistoriske synsmåder. Det samme gælder formhistorien; den er også forsømt. Men det har den svenske opponenter været inde på.

Hvad jeg hidtil har sagt, har drejet sig om afhandlingen som sådan og om de mere principielle spørgsmål. Til sidst vil jeg komme lidt ind på nogle konkrete problemer i et afgrænset stykke af bogen, nemlig siderne 135-171, der behandler Mikabogens første kapitel. Jeg kunne vælge så mange andre afsnit; der er nok at tage fat på. Men dette afsnit er på ingen måde et af de svageste i bogen; der er megen sund og god eksegese i det. Man fornemmer bag mange af

Eksilsituation og profettradition

overvejelserne den erfarne ekseget, og der er flere nuancer i synsmåderne end senere i afhandlingen, hvor der går lidt automatik i analyserne.

Naturligvis er der også nogle urimeligheder i dette første afsnit – ellers havde jeg vel heller ikke draget det frem. Jeg vil gennemgå nogle sider og derudfra belyse præses' eksegetiske metode. Jeg skal begrænse mig, og det er muligt, at noget af det, jeg tager frem, vil forekomme adskillige tilhørere temmelig trivielt. Men det hører nu også med til en disputats, at man går ind på nogle detaljer, og jeg ved, at det i hvert fald vil interessere præses, som er levende optaget af alt, hvad der angår Mika.

Præses kan ikke lide talen om interpolationer, og han antager ganske få. Men så må jeg spørge: når præses øverst s. 140 omtaler udtrykket *bakæm* i 2c som »en kommentar til de indledende Mikaord«, således at de eksilerede forstår, at det er dem, der tales til, er det så en pænere måde at sige »interpolation« på? Hvorfor så ikke bruge dette ord, som er den gængse betegnelse for den slags tilføjelser? Også s. 158 er der lagt lidt røgslør ud omkring et lignende forhold.

Stykket om Jahves theofani (Mi 1,3-4) er behandlet forbiholdlig kort, og der er overhovedet meget godt at sige om disse fire sider (140-144). Der er ingen grund til at gå ind på theofanien som sådan; en henvisning til Jörg Jeremias' monografi må være nok, og den får vi også. I det følgende overtolker præses partiklen *hinneh* (s. 141 øverst). Netop når han inddrager Jesaja 6, hvor verbet *ra'ah* angiver det visionære, har man svært ved at blive overbevist om, at partiklen *hinneh* her i Mikabogen skulle give skildringen »et svagt autentisk skær af vision«. Det er den konventionelle skildring af theofanien, som her bruges i den profetiske tradition. Bortset herfra, virker udredningerne s. 142 lidt søgt: præses vil påstå, at de eksilerede har opfattet theofaniskildringen positivt: den frelsende guds komme. Henvisningen til Hab 1,13 er uden værdi, og vi har et af de ikke få eksempler på, at præses vil læse teksten, som han mener, de eksilerede hørte den.

I det følgende (s. 145-148) henfalder præses til sin noksom bekendte bredde i fremstillingen. Her gælder det navneparret Jakob og Israel. En henvisning til den skandinaviske disputats om disse betegnelser, Danells *The Name Israel* fra 1946, ville have været på sin plads; han har 15 sider om disse sager.⁷ Iøvrigt ender præses s. 147 nederst helt ude i det populærvidenskabelige. *Så* elementære oplysninger (om betegnelserne på Nord- og Sydriget i kongetiden) hører virkelig ikke

hjemme i en disputats. Det svarer til de mange – alt for mange – skriftsteder, som aftrykkes i fuld ordlyd for at kaste lys over et eller andet, som ikke nødvendigvis er centralt i sammenhængen. Det som er interessant i forbindelse med navnene Jakob og Israel er problemer, som præses nok strejfer, men ikke gør noget ud af: 1) lighederne med og dermed måske forbindelsen til Deuterocesaja, og 2) det som siges allernederst s. 145 (og i note 7 s. 454): at dette dobbeltnavn måske har med nordisraelitisk indflydelse at gøre. Her er nogle traditionshistoriske problemer, som for så vidt det gælder det nordisraelitiske bliver behandlet nødtørftigt og ikke helt udtømmende s. 346 f, og for så vidt det gælder Deuterocesaja vel aldrig bliver ordentlig taget op – til trods for utallige henvisninger til Deuterocesaja gennem hele afhandlingen.

Problemerne om forholdet mellem Nord- og Sydriget dukker op igen s. 150, men her på en anden måde. Præses henviser – stadig under behandlingen af Mika 1,5 – til Hez 23 og Jer 3, hvor forholdet mellem Nord- og Sydriget er et fremtrædende tema, typisk for slutningen af kongetiden. Så var det i hvert fald værd at overveje – men det vil præses ikke rigtig – hvorvidt man kunne forestille sig, at v. 5 røbede spor af en redaktionsproces i Juda i slutningen af 600-tallet og ikke først under eksilet. Altså: i stedet for at opfatte v. 5d som en eksilsk interpolation, kunne man fuldt så vel antage, at det afspejlede en tidligere redaktion – hele det problem, vi har været inde på før. Der er jo andre (det ved præses godt), der mener, at verset er blevet til på baggrund af begivenhederne i Jerusalem i 701, hvad enten det så er Mika selv eller en redaktør, der har formet det. Og da strofe 5d, som præses betragter som en eksilsk tilføjelse, netop *ikke* taler om Jerusalems ødelæggelse, er det i virkeligheden mest sandsynligt, at den stammer fra 600-tallets redaktion. Den slags overvejelser ville have været velgørende.

Endelig på side 153-157 kommer præses ind på Mika 1,6-7. Det er et af de mange steder, hvor ikke mindst H. W. Wolff går ud fra, at der foreligger en deuteronomistisk redaktion. Jeg nævnte før, at jeg mener, det er vanskeligt at gennemføre en redaktionshistorisk analyse af Mikabogen uden at inddrage traditionshistoriske overvejelser. Det gjaldt de steder, hvor forholdet mellem Nordriget og Sydriget kommer til orde, og det gjaldt hele spørgsmålet om forholdet til Deuterocesajatraktionen. Og det samme gælder, når det drejer sig om det deuteronomistiske. Problemet strejfes en del gange undervejs; men først i forbindelse med Mika 6,1-8 (s. 304-326) tager præses problemet op på seriøs måde. Dér (s. 326) får vi en ekskurs om dette vigtige spørgsmål – på 20 linjer! Wolff er dog en mand, som nok for-

Eksilsituation og profettradition

tjener, at man tager en ordentlig diskussion med ham.

Jeg er den sidste, og jeg vil slutte med at ønske præses til lykke med bogen og med graden. Det er en disputats, vi har for os; det skal der ikke herske tvivl om, hvor meget vi end har haft at indvende imod den. Afhandlingen har den farve, disputatser skal have: den besidder selvstændighed, men også en god portion selvrådighed. Sådan er det med disputatser; de er som regel både ensidige og egensindige. På den anden side er det jo den slags indlæg i debatten, der bringer forskningen videre og længere end de pæne og grå bøger, som siger det, vi stort set alle kan være enige om. Din bog vækker til modsigelse, som du måske har fornemmet. Men det er også en dyd. Den er båret af en dyb fortrolighed med den gammeltestamentlige profetlitteratur, et stort kendskab til den videnskabelige litteratur, en stærk vilje til at føre et synspunkt igennem, og evnen til at fastholde et mål. Der er ingen tvivl om, at du er en god ekseget med et skarpt blik for, hvad der gemmer sig i en tekst og bag ved en tekst. Der er megen eksegetisk dygtighed i din afhandling og bag ved din afhandling.

Noter

1. 1. officielle opponent var professor, dr. theol. Eduard Nielsen; hans opposition bliver trykt i *Dansk teologisk Tidsskrift* 51, 1988, hefte 3. Ex auditorio opponerede professor, teol. dr. Tryggve Mettinger, Lund (der havde været medbedømmer), professorerne Svend Holm-Nielsen og Niels Peter Lemche, København og lektor, dr. theol. Erik Kyndal, Århus.
2. S. 31, s. 173 og s. 226 er der faldet linjer ud af teksten. Det samme er sket s. 22; for så vidt gælder dette sted, kan man diskutere, om det er rimeligt at tage en diskussion op med Erik A. Nielsen i en gammeltestamentlig disputats. Men når man nu gør det, er det naturligtvis uheldigt, at citatet lemlæstes. S. 465, note 5 takkes professor Thorkild Jacobsen for en henvisning. Men den er forkert (det skal være s. 455 og ikke 445), og det er formentlig præses' og ikke professor Jacobsens fejl. Nederst s. 220 får vi fire gange navnet *Jojakin*; det drejer sig om et *Jojakim*-orakel - osv.
3. F.eks. oplever vi s. 181 det totale sammenbrud af et billedligt udtryk:

»En sådan opfattelse bærer ved til den tanke, at det er de eksilerede, der er Jahves folk«. Selv om man kan tale om »tankens flammende bål«, må veddet dog bæres til bålet og ikke til tanken. S. 262 tales der om »parallelle indfaldsvinkler«. Man forstår, hvad der menes, men udtrykket er vist en geometrisk umulighed. S. 200 øverst: »Fra at handle om lokaliteterne Samaria, Jerusalem osv., vender kap. 3 sig nu direkte mod ...«. Kap. 3 har ikke handlet om noget som helst endnu - det er i kap. 1-2, man har hørt om Samaria etc. S. 266 f er der tale om bristende stilfornemmelse, når præsens det ene sted skriver, at et hebraisk ord »drager et helt læs af kultisk-mytilogiske forestillinger med sig«, og det andet sted udtrykker sig således: »For at få naturen til at makke ret, vil Jahve omskabe Israel ...«.

4. Jeg kunne fremdrage adskillige eksempler, men vil nøjes med ét: S. 270 behandles Mika 4,14 om »den der slår Israels dommer på kinden«. Her får vi en henvisning (note 3, s. 480) til 1 Kong 22, hvor Mikas navnefælle også bliver slået på kinden. Det er i bedste fald en uinteressant henvisning. I den efterfølgende note 4 spørges der så om, hvorfor teksten siger »dommer« og ikke »konge«, hvis det faktisk drejer sig om den davidiske konge. Vi får at vide, at det kan skyldes »såvel tekstens oprindelse som dens tilblivelse« (hvad mon præsens mener med det?). Derpå prøves der en forklaring: ordet »dommer« (*shofet*) er af samme rod som ordet »ret, retfærdighed« (*mishpat*), der er et centralt begreb i Mika 3, og via Mika 3,8 er der måske en forbindelse til ebed-Jahve-skikkelsen (Jes 50,6). Her er vi ude i de helt løse associationsforbindelser. Det eneste fornuftige, præsens burde have gjort i denne forbindelse, var at overveje, hvorvidt ordet »dommer« bruges i stedet for »konge«, præcis fordi ordet »konge« (*mælæk*) i Mikabogen overvejende anvendes om Jahve (2,13; 4,7 og måske 4,8 f). Her havde det været på sin plads med traditionshistoriske overvejelser.
5. Jörg Jeremias, Die Deutung der Gerichtsworte Michas in der Exilszeit, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 83, 1971, 330-354.
6. Dette billede af præsens' tese er måske lovlig forenklet, og præsens protesterede da også mod det.
7. Her måtte jeg - omend ugerne - indrømme, at jeg tog fejl, at præsens faktisk citerer Danell (side 455, note 10).

Summary

Opposition at Knud Jeppesen's defence of his thesis »Græder ikke saa saare. Studier i Mikabogens sigte« (»Weep Ye not at all! Studies in the Purpose of the Book of Micah«) (Aarhus Universitetsforlag 1987). Jeppesen advocates

Eksilsituation og profettradition

the idea that the Book of Micah obtained its final shape through a redaction in Babylon during the exile. The criticism concentrates upon the question whether earlier redactions of the Micah traditions (between the 8th and 6th centuries) had impact on later (exilic or post-exilic) redactions and thus would be of importance for the understanding of the final structure of the Book of Micah.

Benedikt Otzen
Professor, dr. theol.
Institut for Gammel Testamente
Aarhus Universitet